

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.627:347.9](477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/14>

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

DISSOLUTION OF MARRIAGE IN THE COURT PROCEDURE: PROBLEM ISSUES

**Бачинська Н.О., адвокат,
викладач кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнський національний університет**

**Шумський С.І., студент ІV курсу юридичного факультету
Західноукраїнський національний університет**

З науково-практичної точки зору розглянуто процесуальні особливості розірвання шлюбу в судовому порядку. Визначено, що можливість розірвання шлюбу є складовою частиною права людини на вільну згоду вступу в шлюб, яке передбачене в Конституції України й Сімейному Кодексі України.

Розглянуто положення Конституції Ірландії для порівняння – через те, що законодавство держав формувалось на основі різних релігійних й історичних чинників, а тому процедурні особливості розірвання шлюбу різняться від держави до держави. Визначено, що Сімейний Кодекс України і Цивільний процесуальний кодекс України передбачають два процесуальні види розірвання шлюбу в судовому порядку: 1) за спільною заявою подружжя; 2) за позовом одного з подружжя.

Проаналізовано особливості позовного провадження, а саме: 1) можливість оскарження позову іншим з подружжя, що може в деяких випадках істотно затягнути розгляд справи; 2) призначення подружжю строку для примирення, який не може перевищувати 6 місяців. Розглянуто приклади із судових рішень, винесених судовою владою в Україні. Наведено приклад надмірно тривалого розгляду справи про розірвання шлюбу з практики ЄСПЛ «В.К. проти Хорватії».

Встановлено особливості розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, зокрема: 1) ця процедура є швидшою та значно легшою, але для неї потрібна згода подружжя; 2) від дня подання заяви чоловік та дружина мають право протягом місяця відкликати таку заяву.

У статті дійшли висновку, про те що: 1) процедура розірвання шлюбу в Україні є досить комфортним в порівнянні з іншими державами; 2) в кожному окремому випадку слід шукати особливий підхід для вирішення спору; 3) оскільки строк для примирення не є достатньо ефективним способом вирішення спору, водночас може затягнути процес запропоновано зменшити такий строк до 3 місяців, проте за наявності у дитини, котра не досягла повноліття – залишити строк у 6 місяців.

Ключові слова: шлюб, судовий процес, позовне провадження, розірвання шлюбу.

From a scientific and practical point of view, the procedural features of divorce in court are considered. It was determined that the possibility of divorce is an integral part of the human right to free consent to marry, which is provided for in the Constitution of Ukraine and the Family Code of Ukraine.

The provisions of the Constitution of Ireland are considered for comparison - due to the fact that the legislation of the states was formed on the basis of various religious and historical factors, and therefore the procedural features of divorce differ from state to state. It was determined that the Family Code of Ukraine and the Civil Procedure Code of Ukraine provide for two procedural types of divorce by court order: 1) by joint application of the spouses; 2) at the request of one of the spouses.

Peculiarities of the lawsuit proceedings were analyzed, namely: 1) the possibility of challenging the lawsuit by other spouses, which can in some cases significantly delay the consideration of the case; 2) assigning the spouses a period for reconciliation, which cannot exceed 6 months. Examples from court decisions issued by the judiciary in Ukraine are considered. An example of an excessively long consideration of a divorce case from the practice of the ECtHR «V.K. against Croatia».

The specifics of divorce by joint application of the spouses have been established, in particular: 1) this procedure is faster and much easier, but it requires the consent of the spouses; 2) from the date of submission of the application, the husband and wife have the right to withdraw such application within one month.

The article concluded that: 1) the divorce procedure in Ukraine is quite comfortable compared to other countries; 2) in each individual case, a special approach should be sought to resolve the dispute; 3) since the term for reconciliation is not a sufficiently effective way of resolving the dispute, at the same time it can drag out the process, it is proposed to reduce this term to 3 months, but if there is a child who has not reached the age of majority, leave the term at 6 months.

Key words: marriage, legal process, legal proceedings, divorce.

Постановка проблеми. Розірвання шлюбу, як важливий аспект сімейного і цивільного права, викликає зростаючий інтерес та ряд серйозних соціальних і юридичних проблем у сучасному суспільстві. Існують різні аспекти цієї проблеми, включаючи процедури розлучення, яка повинна бути спрямована на захист учасників цієї справи. Проблематика розірвання шлюбу стає особливо актуальною в контексті збільшення кількості розлучень та зміни підходів до шлюбу в сучасному суспільстві.

Аналіз досліджень і публікацій. Тему особливостей розірвання шлюбу в судовому процесі стала предметом

дослідження таких вчених, як Білик О., Резников М., Слабан М., Красицька Л., Явор О. тощо.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 51 Конституції України шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою [1]. Шлюб визнається однією з основних сімейних цінностей, що закріплені в Основному Законі. Це означає, що держава визнає важливість створення сім'ї та забезпечує її захист, сприяючи створенню таких умов, які допомагають сім'ям розвиватися, зміцнюватися і процвітати. Закріплення

шлюбу в Конституції також відображає інклюзивний підхід сучасного суспільства до сімейних відносин. Воно означає, що шлюб може бути укладений між будь-якими дорослими особами, незалежно від їхньої раси, віросповідання або інших характеристик.

Сімейний кодекс України закріплює в статті 55 обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю. Дружина та чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги [2]. На жаль, часто трапляються випадки, коли сімейне життя погіршується, погляди на шлюбні відносини у подружжя різняться, часто відбуваються сварки, стаються інші обставини, які унеможливають подальше існування сім'ї. У зв'язку з цим законодавець закріпив можливість розірвання шлюбу, як складову вільної згоди чоловіка та жінки.

У зв'язку із відмінними один від одного процесами формування цінностей, впливу релігії, особливостей історичного розвитку законодавство держав по різному регулює питання сімейних відносин. Наприклад, незважаючи на те, що Конституція Ірландії була прийнята 29 грудня 1937 року, право на розлучення громадяни цієї держави одержали після референдуму 24 листопада 1995 року [3, с. 175]. Якщо проаналізувати положення Закону про сімейне право (розлучення) 1996 року та Конституції Ірландії, то можна стверджувати про присутність принципу стабільності шлюбу. Розірвання шлюбу можливе лише тоді, коли суд прийде до переконання у тому, що: 1) подружжя проживає окремо щонайменше чотири роки протягом останніх п'яти років на день відкриття провадження; 2) немає розумної можливості примирення між подружжям; 3) необхідно враховувати обставини, що вже існують, або можуть виникнути для подружжя, дітей чи будь якої іншої передбаченої законом особи; 4) дотримано інші вимоги законодавства [4].

Порівняно із законодавством інших держав процес розірвання шлюбу в судовому порядку України є досить комфортним й зрозумілим, хоча трапляються й свої особливості. Статистика цивільних справ у 2022-ому році, котру надає Опендатабот говорить про те, що налічувалось понад 50 тисяч зареєстрованих справ про розірвання шлюбу та пов'язаних з цим процесів [5]. Сімейний кодекс України закріплює дві різні процедури розірвання шлюбу в суді:

- за спільною заявою подружжя (ч. 2 ст. 105);
- за позовом одного з подружжя (ч. 3 ст. 105) [2].

Позовне провадження має свої характерні риси. Відповідно до ч. 2 ст. 110 Сімейного кодексу України позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини [2]. На нашу думку, дане положення є дискусійним, бо з одного боку воно зобов'язує подружжя враховувати наявність дитини ще до її народження і надає можливість дитині народитись у повноцінній сім'ї, з іншого обмежує право обох батьків на розірвання шлюбу.

Основною ознакою позовного провадження є потенційна незгода другого з подружжя та можливість оскаржити рішення суду, що в окремих випадках може призвести до тривалого вирішення спору, особливо коли розглядається декілька позивних вимог. Справа № 175/647/17-ц не була остаточно вирішена протягом більше двох років (у порядку спрощеного позовного провадження). ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_3 про розірвання шлюбу. У першій інстанції рішенням Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 27 червня 2017 року позов задоволено. Розірвано шлюб між ОСОБА_1 та ОСОБА_3, зареєстрований

16 червня 2012 року Індустріальним районним у місті Дніпрі відділом державної реєстрації актів цивільного стану головного територіального управління юстиції у Дніпропетровській області. Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що сім'я сторін фактично розпалась з 25 січня 2017 року, сторони проживають окремо, не підтримують шлюбних стосунків, не ведуть спільного господарства і збереження сім'ї, враховуючи встановлені взаємовідносини сторін, є неможливим. В апеляційній інстанції рішенням Апеляційного суду Дніпропетровської області від 15 листопада 2017 року рішення Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області залишено без змін. Апеляційний суд виходив з того, що судом були вірно встановлені обставини справи, а саме окреме проживання сторін та припинення між сторонами по справі шлюбних відносин з 25 січня 2017 року, і ці обставини встановлені судовим рішенням від 18 травня 2017 року по цивільній справі за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_1 про стягнення аліментів на утримання малолітньої дитини, яке набрало законної сили 30 травня 2017 року. У грудні 2017 року ОСОБА_2, який діє в інтересах ОСОБА_1 звернувся до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з касаційною скаргою на судові рішення суду першої та апеляційної інстанції, у якій просить скасувати вказані судові рішення та передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції. У травні 2018 року справу передано до Верховного Суду. Ухвалою Верховного Суду від 29 серпня 2019 року вказано справу призначено до судового розгляду. 04 вересня 2019 року Верховний Суд постановив Касаційну скаргу ОСОБА_2, який діє в інтересах ОСОБА_1 залишити без задоволення. Рішення Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 27 червня 2017 року та ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 15 листопада 2017 року залишити без змін [6].

Ще однією особливістю позовного провадження є те, що відповідач може вимагати примирення. Відповідно до ч. 7 ст. 240 Цивільного процесуального кодексу України у справі про розірвання шлюбу суд може зупинити розгляд справи і призначити подружжю строк для примирення, який не може перевищувати шести місяців [7]. На практиці ця норма часто не дає результату. Прикладом може слугувати справа № 487/877/21, в якій судом було задоволено заяву відповідача та призначено подружжю строк для примирення майже у три місяці, однак це не дало позитивного результату і в кінцевому результаті шлюб було розірвано [8]. В цілому, до кожного позовного провадження варто шукати особливий підхід, в залежності від обставин що склались, тому важко знайти якийсь універсальний спосіб оптимізації цього процесу. На нашу думку, для пришвидшення розгляду справ про розірвання шлюбу у порядку позовного провадження (спрощеного чи загального) варто було б зменшити максимальний строк для примирення подружжя до 3 місяців, проте за наявності у дитини, котра не досягла повноліття – залишити строк у 6 місяців. Такі строки повинні бути достатніми для вирішення спору чи для усвідомлення неефективності такого способу.

Надмірно затягнутий процес розірвання шлюбу може бути проблемою не тільки в Україні. Із практики ЄСПЛ у справі «В.К. проти Хорватії» заявник скаржився на те, що тривалий розгляд справи про розлучення порушив його право на повторний шлюб. Суд встановив, що заявник подав заяву про розірвання шлюбу до національних судів у квітні 2004 року і що сторони домовилися про розірвання шлюбу на першому слуханні в грудні того ж року. На засіданні 10 липня 2006 року заявник просив приєднати до справи про розірвання шлюбу вимогу щодо оспорування батьківства К. (дитини, народженої під час шлюбу), і це прохання було задоволено. Однак потім він неодноразово звертався до національних судів з прохан-

ням ухвалити часткове рішення у цій справі про розлучення та щоб інші питання, пов'язані з процедурою розірвання шлюбу, вирішувалися окремо. Суд також зазначає, що щонайменше двічі, скаржачись на тривалість провадження, заявник повідомляв національні суди про те, що він бажає знову одружитися і що тривалість процесу розірвання шлюбу перешкоджає йому це зробити. Він призначив дату одруження на червень 2008 року, підкресливши, що судовий процес розлучення займе занадто багато часу і що для нього було б принизливо скасувати запланований шлюб. Суд дійшов висновку, що його право на шлюб було несправедливо обмежено [9].

Процедура розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя є значно легшою та швидшою. Відповідно до ч. 3 ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України у порядку окремого провадження розглядаються також справи про надання права на шлюб, про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі, про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя та інші справи у випадках, встановлених законом [7]. Відповідно до ст. 109 Сімейного кодексу України подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом із письмовим договором про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений. У разі невиконання цього договору аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса. Суд постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що заява про розірвання шлюбу відповідає дійсній волі дружини та чоловіка і що після розірвання шлюбу не будуть порушені їхні особисті та майнові права, а також права їхніх дітей. Суд постановляє рішення про розірвання шлюбу після спливу одного місяця від дня подання заяви. До закінчення цього строку дружина і чоловік мають право відкликати заяву про розірвання шлюбу [2].

Проте тут також трапляються курйозні випадки, наприклад у справі № 204/5391/22 Дніпровський апеляційний суд у своїй постанові ухвалу Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 05 серпня

2022 року скасував, справу направив для продовження розгляду до суду першої інстанції. У липні 2022 року до Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська надійшла заява від ОСОБА_2, ОСОБА_1 про розірвання шлюбу за заявою подружжя. Ухвалою Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 05 серпня 2022 року у відкритті провадження за заявою ОСОБА_2, ОСОБА_1 про розірвання шлюбу за заявою подружжя, відмовлено. Не погодившись з такою ухвалою суду, ОСОБА_1 звернулася до суду з апеляційною скаргою, в якій посилаючись на порушення судом першої інстанції норм матеріального та процесуального права, просить скасувати ухвалу суду та направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції. Апеляційна скарга мотивована тим, що судом першої інстанції при постановленні оскаржуваної ухвали неповно з'ясовано обставини, що мають значення для справи та висновки суду не відповідають встановленим обставинам. Зазначає, що даний шлюб може бути розірвано за спільним бажанням подружжя на підставі ч. 3 ст. 293 ЦПК України. Колегія суддів, заслухавши доповідь судді, перевіrivши матеріали справи, обговоривши доводи апеляційної скарги, вважала, що апеляційна скарга ОСОБА_1 підлягає задоволенню з наступних підстав. Відмовляючи у відкритті провадження у справі, суд першої інстанції виходив з того, що оскільки жоден із заявників не є особою засудженою до позбавлення волі, то справа про розірвання шлюбу між ними повинна розглядатися в порядку позовного провадження. Проте, такі висновки суду першої інстанції не відповідали вимогам закону та фактичним обставинам справи [10].

Висновки. Отже, законодавче регулювання процедури розірвання шлюбу в суді залежить від багатьох чинників, котрі історично склалися на певній території. Ця процедура досить зручно прописана в законодавстві України, однак не є ідеальною, а тому можливі кроки для її подальшого покращення.

Суддям важливо шукати індивідуальний підхід в кожному випадку, оптимально й об'єктивно вирішувати такі справи. Для реалізації цього підходу запропоновано зменшити строк для примирення подружжя до 3 місяців, проте за наявності у дитини, котра не досягла повноліття – залишити строк у 6 місяців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : *Офіційний вебпортал парламенту України Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення 27.09.2023).
2. Сімейний кодекс України : *Офіційний вебпортал парламенту України Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947> (дата звернення 27.09.2023).
3. Christine P. James. Ceas mile failte? Ireland welcomes divorce: The 1995 Irish divorce referendum and the family (divorce). URL: <https://scholarship.law.duke.edu/djcil/vol8/iss1/8> (дата звернення 27.09.2023).
4. Family law (divorce) act, 1996. URL: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1996/act/33/enacted/en/html> (дата звернення 27.09.2023).
5. Розлучення, «комуналка» та суди чорнобильців проти Соцстраху: через що найбільше судилися у 2022? : *Опендатабот* URL: <https://opendatobot.ua/analytics/court-2022> (дата звернення 27.09.2023).
6. Постанова Верховного Суду від 04.09.2019 у справа № 175/647/17-ц : *Єдиний Державний Реєстр Судових Рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84274194> (дата звернення 27.09.2023).
7. Цивільний процесуальний кодекс України : *Офіційний вебпортал парламенту України Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618> (дата звернення 27.09.2023).
8. Рішення Заводського районного суду м. Миколаєва від 16.07.2021 у справі № 487/877/21 : *Єдиний Державний Реєстр Судових Рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98376221> (дата звернення 27.09.2023).
9. V.K. v. Croatia, no. 38380/08 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus/?i=002-7308> (дата звернення 27.09.2023).
10. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 12.10.2022 у справі № 204/5391/22 : *Єдиний Державний Реєстр Судових Рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106720673> (дата звернення 27.09.2023).